

DEMOKRACIE

- z řeckého slova *demokratiá* jako složenina *démos* (lid) a *kratein* (vláda), tedy „vláda lidu“
  - zdánlivě jednoduše podstatu shrnul Abraham Lincoln v roce 1863: „demokracie je vláda lidu, prostřednictvím lidu a pro lid“
  - avšak místo toho nabízí tento výklad velké množství často zcela protichůdných interpretací a v současnosti se nelze na obecné shodě ve výkladu shodnout
1. vláda lidu – lze interpretovat buď tak, že *lid si vládne sám* (cesta k přímé demokracii), nebo že *lid je pouhým objektem vlády* (tj. ovládaným, tedy něco protidemokratického) nebo, že vláda vychází z lidu v tom smyslu, že svoji zákonnost odvozuje ze souhlasu lidu.
  2. druhá část je tak nejasná, že je vůbec obtížné ji nějak uchopit
  3. nejméně zatemněná – *vláda lidu pro jeho dobro, v jeho prospěch* (ale i KSCÚ údajně sloužila lidu“)

Demokracie v historické perspektivě

Tři demokratické transformace (podle am. politologa Roberta Dahla)

1. vlna transformace začala někdy v 5. st. př. K. v éře antického Řecka a pojí se s **malými a relativně homogenními městskými státy**. Objevily se první demokratické systémy (tzv. klasické demokracie), ve kterých měl velký počet svobodných dospělých občanů (resp. mužů) právo účastnit se přímo vlády. Zrodila se představa o správě věcí veřejných, kterou má nejen lid právo si vládnout, ale vlastní rovněž instituce a zdroje k tomu nezbytné.

Druhým zdrojem pro demokracii bylo republikánské zřízení starověkého Říma. *Res publica* znamená věci veřejné a volně je lze přeložit jako věci náležející lidu, neboť i v historii římské republiky se postupně prosazovala tendence, aby si občané vládli sami a přímo se účastnili politického rozhodování. To bylo možné pouze dokud byl Řím menší homogenní stát. S tím jak se rozrostl mimo hranice Itálie a zároveň

se měnila sociální struktura obyvatelstva ocitla se republika v krizi a byla nahrazena jedinouvládou, císařstvím.

Oživení republikánských zřízení, v nichž se stále více občanů mohlo podílet na řízení obce, se na čas objevilo v Itálii (Florence, Benátky, Janov) a na některých místech za Alpami (Švýcarsko, Belgie, Německo). S tím, jak se prosadila tendence velkých centralizovaných států (absolut. monarchií), ale tento demokratizační náběh byl zcela zastaven.

2. vlna transformace odstartovala v 18. a 19. století, kdy nově vznikající národní státy zvolna akceptovaly demokratickou formu vlády v její zastupitelské podobě. Oproti prvnímu typu se demokracie začala prosazovat ve státech územně mnohem rozsáhlejších a populačně početnějších. To vylučovalo uplatnění přímé demokracie.

- vlna spojena se zastupitelskou (reprezentativní) formou vlády a ideou politické rovnosti, která vedla k rozšiřování volebního práva na stále větší skupiny obyvatelstva, až vyústila v přijetí práva volit pro všechny občany. Dahl označuje tyto demokracie za tzv. *polyarchie*, tedy reálné demokracie, které se však v mnohém odchyluje od demokratického ideálu (jen pro tento je vyhrazen pojem *demokracie*). Toto členění se prosadilo především v americké vědě. S. Huntington (*Třetí vlna. Demokratizace na konci 20. století* z 1991) rozlišuje v rámci této vlny transformace ještě tři historická období vznikání polyarchií – léta 1828-1926 pro vývoj režimu USA, Francie, Švýcarsko či VB a původní britská dominia, po první světové válce pak Irsko a nové evropské státy a 1943-1962 zahrnovala režimy Západní Německo, Itálie, Rakousko, Japonsko, řada bývalých evropských kolonií (Malajsie, Indonésie, Indie), v Latinské Americe Brazílie a Kostarika a dvě zpětné vlny 1922-1942 (fašistické státy a autoritativní státy Evropy, v Latinské Americe Brazílie, Argentin, Uruguay) a 1958-1975 (diktatury v Latinské Americe a bývalých především afrických koloniích). Třetí vlna demokratizace nastala podle Huntingtona v roce 1974 (pád diktatur v Portugalsku, Řecku a Španělsku, pak i v Asii (např. Turecko), koncem 80. let i země bývalého Východního sovětského bloku). Euforii z demokratizace poč. 90. let 20. století a

„konečného vítězství demokracie“ snad nejlépe vystihuje teorie o „konci dějin“ Francise Fukuyamy (nar. 1954), který se domníval, že uznáním liberální demokracie za „definitivní formu lidského vládnutí“ skončili dějiny idejí, tedy dějiny sporu o základní principy, na níž stojí lidská společnost (čl. Konec historie? in: Střední Evropa, č. 15, s. 9-24, rozvedeno v knize Konec dějin a poslední člověk. Praha 2002.)

Polyarchický režim je kombinací dvou obecných rysů: 1. brzdí sklony ke svévolnému vládnutí – tedy je systémem soutěže politických stran, institucionálně garantovaných a chráněných občanských svobod, podpořen nezbytnou existencí čilé, zdravé občanské společnosti. 2. široká příležitost k účasti na politice, která zaručuje spolehlivou úroveň odpovědnosti vlády vůči lidu. Klíčovým faktorem je existence pravidelně konaných a na konkurenci založených voleb, fungujících jako nástroj kontroly politiků (případně až jejich zbavování funkcí nevolením). Západní polyarchie stojí na určité ideologické orientaci – akceptaci liberálního individualismu a z něj vyplývajícího principu organizovat společnost tak, aby co nejlépe vyhovovala jedinečnosti každé lidské osobnosti.

Jiný pohled odmítá výraz polyarchie jako nadbytečný a vychází ze zobecnění okolnosti, že ve druhé transformační vlně byly souběžně přijaty mnohé hodnoty liberalismu (svoboda, garance přirozených práv člověka) a demokracie (politická rovnost) a označuje tyto demokracie za *liberální demokracie*

(rysy liberální demokracie – ústavnost vládnutí, tedy vláda opírající se o formální, právní pravidla, záruky občanských svobod a individuálních práv, institucionální fragmentace a systém brzd a vyvážení, pravidelné volby, soutěž politických práv a politický pluralismus, nezávislost organizovaných skupin a zájmů na státu, tržní hospodářství, založené na soukromém podnikání).

3. vlna transformace spojená s problémy, se kterými se polyarchie začaly střetávat během a na konci 20. století při rozšíření do celého světa. Především se hledají formy demokracie v nadnárodních útvarech. Tady ovšem autor teorie Dahl vyjadřuje skepsi, neboť

upozorňuje na úzké propojení demokracie s formou národního státu. Domnívá se, že cesta by mohla být spíše v lepší informovanosti občanů pomocí nových informačních technologií.

Vyjdeme-li z tradičního chápání demokracie jako vlády lidu, pak základní otázkou stále je, jak definovat LID.

Odpověď?

-na první pohled prostá – všichni lidé, tedy všichni obyvatelé země.

To ovšem neznamená skutečně všechny, ale všechny občany s politickými právy (což bylo v dějinách různé).

- na druhý pohled se ukazuje, že v demokratickém procesu, v němž se rozhoduje podle většinového principu, a v němž lid tedy není trvale jednolité, je třeba na celý problém pohlížet jako na problém většiny vs. menšina. (podle Sartoriho skrze Říčovou)

- a) do jaké míry jde v demokracii o vládu většiny
- b) do jaké míry je většinový princip omezován právy menšin

Pozn.

Co je menšina a většina? V demokratických systémech je systém vzniku menšin spojen s procedurou, podle něhož se v daném systému provádějí rozhodnutí. V daném okamžiku se z několika nabízených řešení vybírá to, na kterém se shodne většina.

V moderní zastupitelské demokracii jde o většinu voličů. Menšiny jsou pak ty skupiny, které se snaží předložit svůj menšinový názor většině tak, aby získala většinový souhlas tedy jaký menšinový názor bude nakonec akceptován.

Demokracii tedy lze do jisté míry chápat také jako systém, v němž se menšina v průběhu rozhodování stává většinou a tato rozhodující většina pak podporuje menšinu, která dostává legitimitu k vládě. Někdy se tato vládnoucí menšina nazývá elitou. I ta do demokracie patří. Elita totiž v demokracii není vládnoucím uzavřeným celkem, který získává moc na základě uzurpace nebo dědictví a stojí jako vládnoucí nad ovládanými. Elita v demokracii je pouze konečným procesem demokratického formování vůdců a je zcela podmíněna výlučně svobodným vertikálním pohybem.

Ad. A) demokracie a princip většiny

Principem demokracie je odmítání vlády na základě dědictví a dobytí moci. Tuto nahradila vládou vybraných, zvolených osob. Přičemž **důležitou podmínkou** je nejenom vlastní výběr, nýbrž trvalá možnost jednou vybrané jedince odvolat a nahradit je jinými. Zpětná vazba odlišuje od ostatních vládních režimů, neboť aklamativně se může nechat většinou zvolit pomocí donucení každý. V nedemokratických režimech se vládnoucí elity dosazují samy.

Vychází se také z přesvědčení, že nikdo sám není o sobě schopen říci, že je lepší než druhý, to vždy musí učinit ti druzí prostřednictvím volby.

Kdo zvolil většinový názor, ocitá se tak na straně vítěze a opačně. Menšina je v této rovině interpretace označením pro ty, jejichž hlas byl ztracen. Prohra v jednom kole voleb však v žádném případě neznamená absolutní, tedy trvalé vyloučení z práva podílet se na politickém životě společnosti v budoucnu.

Ad. B) demokracie a práva menšin

Demokracii je možno definovat jako politický systém, ve kterém je vliv menšiny zaručen volenými a soupeřícími menšinami, kterým se většina svěřuje. Menšiny jsou pro demokracii nezbytnou podmínkou existence. Princip většinového pravidla volby musí být doplněn důrazem na zachování práv různě vymezených menšin. Podstatné je to, aby nikdo nezískal neomezenou moc, s níž by mohl začít omezovat práva ostatních menšin. Princip „všechna moc lidu“ se v demokracii redefinuje do podoby „všechna moc nikomu“.

Z pohledu koncentrace moci existují dvě základní pojetí demokratické vlády:

1. **monistické pojetí**, kdy je moc plně koncentrována - jako taková je spíše chápána jako nerealizovaný ideál, který se objevuje pouze v konceptu **přímé (plebiscitní) demokracie**
2. **pluralistické pojetí**, kdy se moc lidu rozděluje a deleguje na instituce a odpovídá ji tradice liberální demokracie, jde o **reprezentativní**

(zastupitelskou) demokracii, která je běžnou demokratickou vládou současného světa

Přímá demokracie

-

Reprezentativní demokracie

- koncept reprezentativní demokracie vychází z jiného přístupu – rozlišuje mezi mocí konstitutivní a konstituovanou (to vychází z rozlišení, které během Francouzské revoluce nastínil abbé Sieyès): Lid je pokládán za zdroj veškeré moci (**moc konstitutivní**), avšak nevykonává ji přímo, ale prostřednictvím svých reprezentantů (zástupců). Moc je rozdělena vzhledem k mnohosti zastupovaných zájmů mezi orgány moci zákonodárné, výkonné a soudní (**moc konstituovaná**).

- Lid je tedy pojímán jako suverén, který má nezcizitelné, přirozené právo vytvářet stát a společně rozhodovat o jeho charakteru. Pouze lid má právo rozhodovat o institucích, pravidlech a procedurách, jimiž se má stát řídit. „Lid jako zdroj moci je východiskem ústavního státu, je subjektem politické moci ve státě, avšak subjektem, který se rozhodl svou moc podle určitých demokratických pravidel vykonávat a těmto pravidlům se taky sám uvnitř ústavního státu podřídít, dokud bude pokládat realizaci (převážně zprostředkovanou) výkonu moci převážně za legitimní výraz své vůle.“ (cit. Kolokočka) Proto nelze oddělit politickou reprezentaci od volby. Volba ovšem nevytváří reprezentaci samozřejmě, pouze tehdy, pokud se v politickém systému dlouhodobě prosadila shoda o tom, že z volby plyne přímá odpovědnost zvoleného vůči voličům. V diktaturách a určitých autoritativních režimech tomu tak nebývá, volby jsou pouze jakousi aklamací, rituálně vyjadřující „zřeknutí se“ své suverenity).

- Reprezentativní princip je výsledkem složitosti moderních společností. Reprezentanti – zvolení poslanci – jsou těmi, kdo jednají jako lid, v okamžiku rozhodování oni vyjadřují jeho vůli. Lid na reprezentanty přenáší dočasně část svých kompetencí a oni se pak mají

chovat autonomně. Autonomie je nezbytnou podmínkou výkonu pravomocí a je jí vázán jak parlament, tak lid. Lid se zavázal respektovat rozhodnutí parlamentu jako svou vůli. Parlament v rámci ústavního státu je pak více než zástupcem, je představitelem. Parlament je ovšem omezen ústavně danou kompetencí a přesným stanovením funkčního období. Volební akt tak ve skutečnosti není jen cestou k vytvoření reprezentace, ale rovněž aktem, v němž je opakovaně přizpůsobována vůle lidu jeho reprezentantům. Volby jsou samým jádrem politického procesu v demokracii.

- Reprezentativní model vytváří fakticky dvoustupňový model rozhodování, který je mnohem složitější, než v přímé demokracii. Nejdůležitější součástí systému, jak se vyvinul v posledních dvou stoletích, jsou **politické strany**. Jejich účelem je spojovat zájmy jednotlivých skupin, přispívat k artikulaci jejich požadavků a potřeb a mobilizovat občany. Strany se podílejí na výběru reprezentace a plní následně i funkci reprezentace v zastupitelských orgánech (parlament).

Ospravedlnění demokracie

- proč ji označovat jako nejlepší režim? Resp. nejlepší z nejhorších režimů? (Churchill)

- zjistit to lze pochopitelně jen srovnáním, ale převládá přesvědčení, že přijmou-li lidé aktivně myšlenku demokracie za svou, má sklon vytvářet nejlepší politický systém nebo rozhodně nejlepší stát vůbec – jiné alternativy jsou anarchie nebo poručnictví (příklad Platón)

- sporné je už otázka, co je nejlepší...Ale všechny odpovědi na otázku se shodnou na základním předpokladu, z něhož vyrůstají:

Myšlenka vnitřní rovnosti lidí

Locke a citát ze Druhého pojednání o vládě – Locke z toho jednoznačně dovozoval, že „nikdo nemůže být podřízen politické moci bez svého *souhlasu*“.

Historicky získala v Evropě myšlenka rovnosti všech lidí podporu z židovství a křesťanství (ale je obsažena i v islámu), že **všichni jsou dětmi božími**. Myšlenka o rovnosti lidí se obecně považuje za

samozřejmou, existence ideje rovnosti je tak hluboce zakořeněná ve všech západních zemích, že ji nelze zamítnout, aniž by nebyla popřena sama naše podstata.

- právo účastnit se demokratického procesu je vymezeno základní podmínkou principu politické rovnosti všech občanů bez ohledu na kompetence rozhodovat o věcech, kterým nerozumí; v demokracii tedy musí platit, že každý člen společnosti má právo vytvořit si svůj vlastní osobní názor na daný problém a způsob jeho řešení. V demokratické diskusi nezbytné pro utváření většinového rozhodnutí musí mít názor každého jedince stejnou váhu. Kritérium kompetence nerozhoduje, demokratický. Princip rovnosti vychází z přesvědčení, že v otázkách, týkajících se společenství jsou všichni členové společnosti přibližně stejně kompetentní (= kompetence je politicky neutrální). To ovšem platí pouze v rovině politického procesu, přenášet tento princip do každodenního život je ovšem absurdní (nelékař těžko může provádět chirurgický zákrok, kdo se nenaučil řídit vlak, těžko může být mašinfýra...).

Demokracie jako nástroj k maximální uskutečnitelné svobodě

- určitá práva, svoboda a otevřené možnosti jsou nezbytné pro samotný demokratický proces, takže pokud bude existovat demokratický proces, budou existovat také tyto podmínky...

- **svoboda sebeurčení** – demokracie má jedinečný vztah ke svobodě ještě jinak – k nejzažším hranicím rozšiřuje možnost žít podle zákonů zvolených dle vlastního výběru – tedy: žádoucím cílem je sebeurčení vládnout si a dodržovat zákony, které si člověk zvolil. Protože se nelze vyhnout životu ve společnosti, tak demokracie se z nabízených zřízení nabízí jako zřízení, které maximalizuje možnost sebeurčení čelnů společnosti. Nejslavnější výklad argumentu u Rousseaua ve Společenské smlouvě (kniha 1, kap. 5).

- Lze se ale ptát (snad trochu kacířsky): Proč je tato forma svobody žádoucí? Život podle zákonů dle vlastního výběru a tudíž také účast na procesu výběru těchto zákonů umožňuje osobní rozvoj občanů jako morálních a společenských bytostí a pomáhá občanům chránit a podporovat jejich nejzákladnější práva, zájmy a záležitosti.

Je to rovněž žádoucí, protože taková forma vlády umožňuje zachovávat základní hodnotu naší definice člověka - **morální autonomie**. Morální autonomie znamená možnost řídit sám sebe podle svých morálních voleb a rozhodnutí, tedy v oblasti morálně důležitých životních voleb. To je vlastnost, bez níž lidé přestávají být plně lidmi a při jejíž úplné absenci by vůbec nebyli lidmi. Odtud vyplývá i již zmíněná podmínka, nezbytná pro demokracii, že obyčejní lidé jsou způsobilí sami si vládnout.

Demokracie jako nástroj k ochraně osobních zájmů

- nejběžnější ospravedlnění demokracie, které říká, že demokracie je nezbytná pro ochranu obecných zájmů lidí, kteří podléhají předpisům nebo jednání státních úředníků.

- Podle J.S. Milla (Úvahy o vládě ústavní) mohou lidé chránit svá práva a zájmy před zneužíváním vládou a těmi, kdo ovlivňují nebo kontrolují vládu, pouze pokud mají plnou účast, jak určovat chování vlády. Proto nemůže být nic žádoucího více, než demokratická vláda (v jeho chápání ovšem v zastupitelské podobě).